

O ARHAJSKOJ MAJOLICI SREDNJOVJEKOVNOG BRIBIRA

Vedrana Delonga

UDK 903.8 (497.13 Bribir) "653"

Izvorni znanstveni rad

Vedrana Delonga

Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

U prilogu se obrađuje zbirka importirane arhajske majolike gotičkog stilskog razdoblja (14. - sredina 15. st.) prikupljene arheološkim iskopavanjima srednjovjekovnog grada Bribira na Bribirskoj glavnici kod Skradina. Sukladno istovjetnoj gradnji matičnog prostora, bribirski nalazi se sistematiziraju unutar nekoliko glavnih stilskih i kronoloških grupa. Najbrojnija je skupina tzv. standardne arhajske majolike s podrijetlom na tlu sjeveroistočne Italije, navlastitom pokrajinama Romagni, Markama te Veneciji. Pojava arhajske majolike na lokalitetu sagledava se u vremenu najveće političko-gospodarske moći bribirskih feudalaca Šubića, posebice Pavla I. i Jurja I. te u okolnostima postojanja franjevačkog samostana na Dolu.

Povijest grada Bribira (antička Varvaria; srednjovjekovni Bribir) u dugim stoljećima hrvatskog srednjovjekovlja na dalmatinskom prostoru doživljava brojne revivacije svoje markantne prošlosti upravo kroz raznovrsne preostatke materijalne kulturne baštine. Uz zasigurno najimpresivnije ostatke gradskih bedema i stoljetnih zdanja te drevne gradske aglomeracije liburnskih Varvarina i hrvatskih Šubića što stoje razotkriveni na Bribirskoj glavici kod Skradina, o životu grada u razdobljima srednjeg vijeka neprijeporno svjedoči brojna pokretna arheološka građa, među kojom keramika posjeduje sva relevantna svojstva vjerodostojnog arheološko-povijesnog vrela.

Veoma zanimljiv isječak iz obimne kasnosrednjovjekovne arheološke ostavštine je zbirka arhajske majolike sabrane tijekom dugogodišnjih arheoloških iskopavanja (1952.-1975.) srednjovjekovnih objekata unutar bribirskog arheološkog kompleksa.

Kao zanatski produkt u oblasti srednjoeuropske keramičke proizvodnje kasnog srednjeg vijeka, arhajska majolika obilježava stilsku epohu gotičkog umjetničkog stvaranja. Premda u bribirskim nalazima zasigurno nije riječ o unikatnim primjercima već o standard-

iziranim tipovima posuđa, s manje ili više šabloniziranim stilom slikanog ukrasa na keramici, koja se gotovo serijski izrađuje u keramičarskim manufakturama, primjerci arhajske majolike s Bribira već u prvi mah ostavljaju dojam prosječno kvalitetnijih izrađevina na razini solidnih zanatskih ostvarenja onodobne keramičke produkcije u istoj kategoriji. S obzirom da se radi o keramici koja nedvojbeno nosi temeljna obilježja vremena i stila u kojem nastaje vezana za prostor i društveno okruženje u kojem se rabi, čini se prikladnim da u ovoj prilici i o toj vrsti spomeničkih nalaza nešto više kažem, podjednako o njezinoj provenijenciji kao i pravcima kulturne disperzije na našem prostoru, te navlastito njezinim korisnicima.

Zahvaljujući, u zadnja dva desetljeća, učestalijim arheološkim istraživanjima u užim povijesnim zonama naših dalmatinskih gradova uz obalu, arheološki nalazi arhajske majolike sve češće izlaze na svjetlo dana i ulaze u muzejske zbirke. Unatoč tome dosadašnji zbir publicirane građe ograničen je na svega dva temeljna stručna rada. Izuzevši, naime, prve objave dijela inventara arhajske majolike Zadra S. Petricioli,¹ te domaćoj stručnoj javnosti slabo dostupne publikacije američke autorice J. Buerger o nalazima arhajske majolike s istraživanja dijela jugoistočnog sektora Dioklecijanove palače u Splitu,² predmeti arhajske majolike u širem tipološkom repertoaru ostali su, čini se nedovoljno poznati stručnim krugovima. Stoga ostajem u uvjerenju da će objelodanjivanje bribirskih nalaza osobito pripomoći onim stručnjacima koji se u istraživanjima našega srednjovjekovlja dotiču i takve spomeničke problematike, pa će možda doći u priliku usporediti nalaze s primjercima arhajske gotičke majolike Bribira, grada koji zbog specifičnosti svog individualnog povijesnog razvitka bez sumnje ostaje do danas najreprezentativnije arheološko i povijesno nalazište u zaleđu dalmatinske obale.

Faze kontinuiranog razvitka srednjovjekovne naseobine na Bribirskoj glavici dokumentiraju, uz keramiku, tzv. grube fakture iz repertoara posuđa kuhinjske namjene, također i nalazi glazirane keramike. Pojava oblika keramičkog posuđa s glaziranim vanjskim i unutrašnjim stijenkama uslijedila je na bribirskom lokalitetu, čini se, sporadično krajem 13., a u širem obimu u prvim desetljećima 14. stoljeća. S funkcionalnog gledišta radi se o stolnoj keramici koja se mahom koristila za iznošenje i držanje tekućine i jela na stolu. Riječ je o tipološki i stilski heterogenoj skupini keramičkih izrađevina s površinama prevučeni glazurom ili, pak, često oslikanima podglazurnim bojama. Glazurnim premazom postizala se, svakako, nepropusnost keramičkog posuđa, ali i staklasti sjaj koji je pridonosio efektu bojanog ukrasa na stijenkama. U većini slučajeva slikani ukras na stolnom glaziranom posuđu biva najosnovniji pokazatelj likovne, navlastito motivske raznolikosti stilskih elemenata na spomenutoj keramici, pa sukladno tome obilježava pojedine tipološke grupe i određuje stilske inačice u okviru keramičke produkcije jednog razdoblja, u čemu se mogu razlučiti specifični produkti pojedinih radioničkih središta.

¹ S. Petricioli, Nekoliko primjeraka majolike iz Zadra s figuralnim motivima, Peristil 8-9, Zagreb 1965.-1966., 48; ista, Majolika iz Zadra. Katalog izložbe gotičke i renesansne keramike, Zadar 1973.

² J. Buerger, The Medieval Glazed Pottery, Diocletian's Palace, Report on Joint Excavations, vol. III, Split 1979., 11-105 s tablama.

Izuzetno brojni ostaci glaziranog keramičkog posuđa nađeni su unutar istraženog crkvenog kompleksa na Bribiru, posebice u dijelu otkrivenog franjevačkog samostana uz crkvu sv. Marije na Dolu. Među nalazima brojno je najdominantnija skupina ulomaka arhajske majolike, koja ujedno predstavlja i vremenski najraniju grupu keramičkog posuđa u sveukupnom otkrivenom inventaru srednjovjekovne slikane keramike na lokalitetu.³

Bribirski primjerci arhajske majolike pripadaju uvezenoj keramici čije je radioničko podrijetlo vezano za tlo Italije, poglavito sjeverne regije zapadnojadranskog područja. U sveukupnoj, pak, kulturnoj stratigrafiji srednjega vijeka na lokalitetu javljaju se u horizontu 14.-15. stoljeća, zajedno s relevantnim ostacima kasnosrednjovjekovne materijalne kulture, što posredno utvrđuje užu dataciju arhajske majolike na Bribiru, sasvim analogno vremenu njezine produkcije i upotrebe na matičnom prostoru Italije. Drugim riječima, to znači da bribirski nalazi arhajske majolike prezentiraju onu najstariju i veoma rasprostranjenu vrstu slikanog keramičkog posuđa koja je negdje od sredine 13. te kroz čitavo 14. do sredine 15. stoljeća bila izuzetno tražena vrsta keramičkih proizvoda na tlu sjeverne i srednje Italije. Njezinoj popularnosti zacijelo je pridonio stupanj bolje tehnološke doradenosti u odnosu na prvijence u dotadašnjim serijama glaziranog keramičkog posuđa, a posebice njezina dekorativnost i koloristička jednostavnost. Stoga nekoliko općih naznaka o arhajskoj majolici, koje donosim u nastavku, moći će dijelom ilustrirati bitne odlike produkcije i stila.

Arhajska majolika je širi naziv za veću skupinu slikane glazirane keramike čija produkcija počinje u sjevernim i srednjim pokrajinama Apeninskog poluotoka od druge pol. 13. stoljeća. Već zarana se razvija u okviru više radioničkih središta pa se može govoriti o stanovitoj disperziji stila prepoznatljivog kroz keramičku produkciju unutar pojedinih talijanskih pokrajina. Odgovarajuće specifičnosti pridonijele su razlučivanju nekoliko, vremenski donekle podudarnih, ali stilski izdvojenih podgrupa. Jedna, inače najčešća, podgrupa iz veće skupine "arhajskih majolika" sjeverne Italije je tzv. standardna arhajska majolika ili jednostavnije nazivana arhajska majolika, preuzevši tako naziv cijele, tipološki mnogobrojne skupine. Međutim, jasne naznake određenih stilskih osobitosti u cjelokupnoj produkciji otvorile su mogućnost kvalificiranja arhajske majolike na tlu sjeverne i srednje Italije u tri glavne regionalne skupine s pojedinim vodećim radioničkim središtima: grupa arhajske majolike Emilia-Romagne s centrom u Faenzi i subregionalnim središtima u Ravenni, Forliju, Riminiju, Imoli; umbrijsko - lacijska grupa s glavnim središtem u Orvietu i Todi, zatim Deruti, Perugia, Assisiju te Rimu; toskanska grupa s Firenzom, Montelupom i Sienom.⁴ Riječ je svakako o zanatskoj produkciji iz vremena talijanskog trecenta, stoljeća izuzetno vitalnog u talijanskoj umjetnosti, i zanatstvu koje, očigledno, prati i odgovarajući kulturni ekvivalent u keramičkoj zanatskoj produkciji. Arhajska standardna majolika uglavnom je izrađivana za reprezentativniji inventar stolnog posuđa, kao veoma prestižna vrsta u sastavu kućne keramike koju su mogli priskrbiti materijalno situirani feudalni slojevi i pojedinci. Upravo zbog ograničene uporabe od strane vodećih feudalnih slojeva, arhajsku majoliku smatramo svojevrsnim "odličjem" višeg svjetovnog društvenog staleža i crkvenih krugova. Premda je glavnina produkcije imala utilitarnu namjenu, količinski

³ V. Delonga, *Keramika, Katalog izložbe "Bribir u srednjem vijeku"*, Split 1987., 69-75, 82-89.

⁴ M. Bellini-G. Conti, *Maioliche Italiane del Rinascimento*, Milano 1964., 44.

ograničenu, te zanatski dotjerane i probrane serije, od kojih poneke na razini kolekcija vrhunskih produkata umjetničkog obrta, imale su u reprezentativnom ambijentu feudalnih zdanja također i funkciju ukrasnog predmeta, što je posebice odlika arhajske majolike nastale u officinama Orvieto, Rima, Firenze.⁵

Među nalazima arhajske majolike srednjovjekovnog Bribira razpoznaje se nekoliko stilskih podgrupa:

1. Skupina tzv. standardne arhajske majolike “zeleno-smeđeg stila”:
 - a) sjeverotalijanske i
 - b) srednjotalijanske provenijencije;
2. Skupina tzv. plave arhajske majolike
3. Veoma skromna skupina “mat plave” i “plavo, zeleno, smeđe” majolike.

S obzirom da u sabranom materijalu uglavnom prevladavaju primjerci prve, a manjim dijelom nalazi druge grupe, dok se ostali javljaju u sasvim skromnom broju ulomaka. Ovom prilikom dvjema prvim grupama pridati ću veću pozornost.

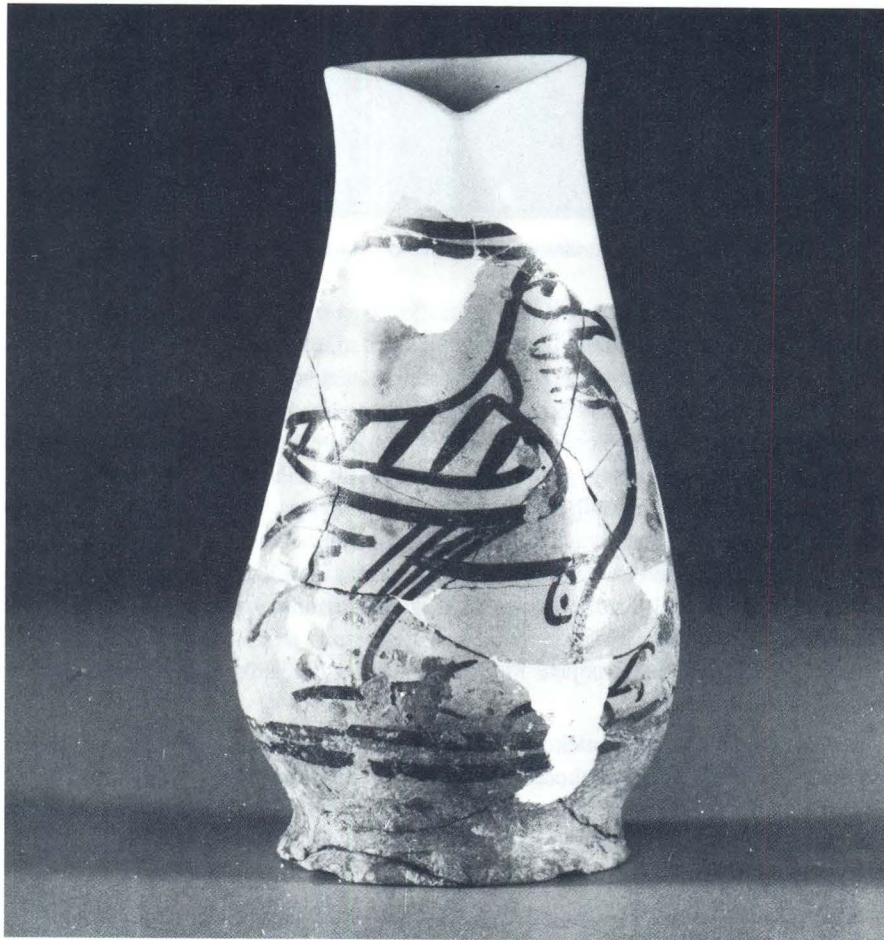
Bribir-Dol, Oblici dna vrčeva sjevernotalijanske standardne majolike i ulomak dna s inicijalom keramičara (b), 1. pol. i sredina 14. st.

Prva, dominantna skupina nalaza arhajske majolike pokazuje osnovne tehnološke, te tipološko - stilske odlike stila tzv. *standardne arhajske majolike* iz djelokruga radionica sjeverne Italije. Premda najveći intenzitet njezine produkcije na zapadnojadranskom tlu pada do sredine 14. stoljeća, u kulturnoj stratigrafiji srednjovjekovnog Bribira prati se u gotovo jednostoljetnom rasponu, tj. od prve pol. do kraja 14. stoljeća, te najkasnije do početka 15. stoljeća. Promatrajući s tehnološkog gledišta temeljna svojstva fature keramičkih proizvoda može se utvrditi da se radi o izrađevinama načinjenih mahom od crvenkaste gline fine fature, u tonovima od svijetlo do tamnocrvene i crvenkastožućkaste boje, čvrstog pečenja, debelih stijenki premazanih sivkastom ili blijedoljubičastom tankom glazurom na unutarnjem i vanjskom plaštu recipijenta. Slikani ukras na stijenkama izveden je na bjelkastoj podlozi temeljnog engoba u veoma jednostavnoj kromatskoj skali, i to isključivo bakrenozelenom i manganskosmeđom bojom, pri čemu je omjer kovinskog oksida bakra i mangana davao bojama željenu nijansu. Upravo je ta jednostavna dvobojnost

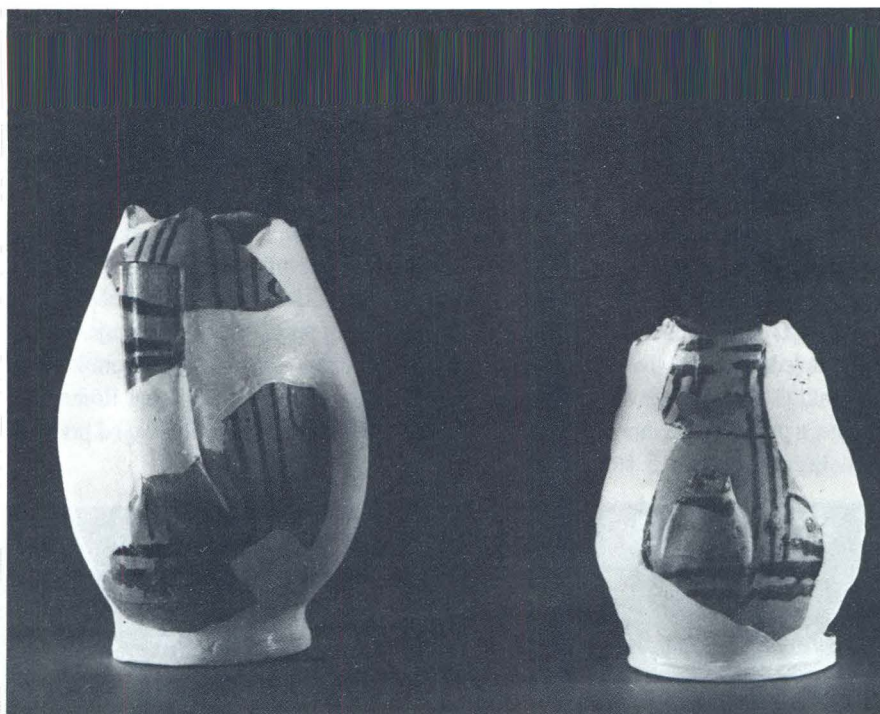
⁵ G. Gardelli, *Ceramiche del Medioevo e del Rinascimento*, Ferrara 1986., 51-57.

temeljna odlika cjelokupne arhajske majolike trecenta u sjeveroistočnoj Italiji. Smeđe-zeleni kromatizam, koji pridonosi živosti glazurnog posuđa, nadovezuje se zacijelo na opći slikarski kolorit trecenta, kakav nam je poznat s gotičkih fresaka Assisija, Tolentina, Riminija, Pompose.

U morfološkom sustavu navedene grupe bibrirskih nalaza prevladavaju tzv. zatvoreni oblici posuđa, ponajviše vrčevi s trilobnim izlivnikom, spuštenim trbuhom, postavljeni na manjoj ili višoj nozi koja varira od blago uvijene do izrazito uvučene stope sl. Ručke su uobičajeno kružnog do elipsastog presjeka, ili poput široke vrpce, mjestimično ukrašene jednostavnim linearnim motivom. Naznačeni oblik vrča tipičan je za proizvodnju talijanskih "bottega" sjevernoistočnog dijela Italije, posebice u regijama Romagne i Marche, a prevladava u morfološkoj skali arhajske majolike nađene na Bribiru od prve pol. 14. stoljeća do sredine 15. stoljeća.

Bribir, vrč "zeleno-smeđeg" stila s prikazom ptice, početak 14. sredina 15. st.

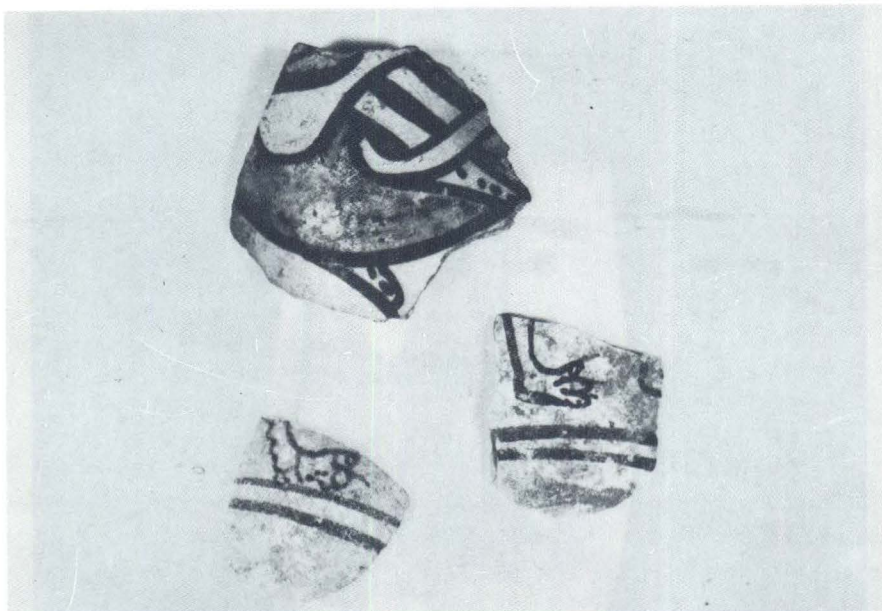
Bribir-Dol, djelomično rekonstruirani vrčevi "zeleno-smeđeg" stila, 1. pol. i sredina 14. st.

Glavni, pak, slikani ukras na vrču postavljen je na središnji dio trbuha, u osi izlivenika, i uokviren linearnim stiliziranim motivom: smeđim, okomitim i spiralnim linijama s obje strane ručke, te karakterističnim pleteničastim rubnim vrpčama na obodu ili vodoravnima na dnu posude koji ostaje neukrašen. Gledajući u cjelini, izbor ukrasnih motiva, koji se kreće ponajviše u okviru šabloniziranog repertorija, prate većinom stilizirani zoomorfni prikazi (ptice, janjad, lavovi, grifoni) te veoma često inačice biljnog ornamenta, od stiliziranih voluta do apstraktnih biljnih shematizacija. Sva navedena svojstva objedinjuje tipologijom i stilom keramička produkcija sjeveroistočne Italije u vrijeme trecenta, pri čemu su bribirski primjerci u cjelini najbliži proizvodima iz djelokruga manufakturna pokrajine Romagne tijekom 14. stoljeća,⁶ navlastito zapadnojadranskom krugu keramičarskih manufakturna u Ravenni i Riminiju te Imoli, a vjerojatno i onima sjevernoga Jadrana na prostoru Venecije i širem pojasu njezine Lagune u, za sada, točnije neubiciranim radioničkim središtima.⁷

Provenijenciju trecentističke keramike s područja Romagne u bribirskim nalazima arhajske majolike potvrđuje također tip djelomično rekonstruiranog vrča sa središnjim motivom monograma na prednjoj strani, slikanog zelenom bojom i obrubljenog smeđim rubovima. Zanimljiv je utoliko što se stilski približava seriji sličnih primjeraka karakte-

⁶ Ista, 51-85.

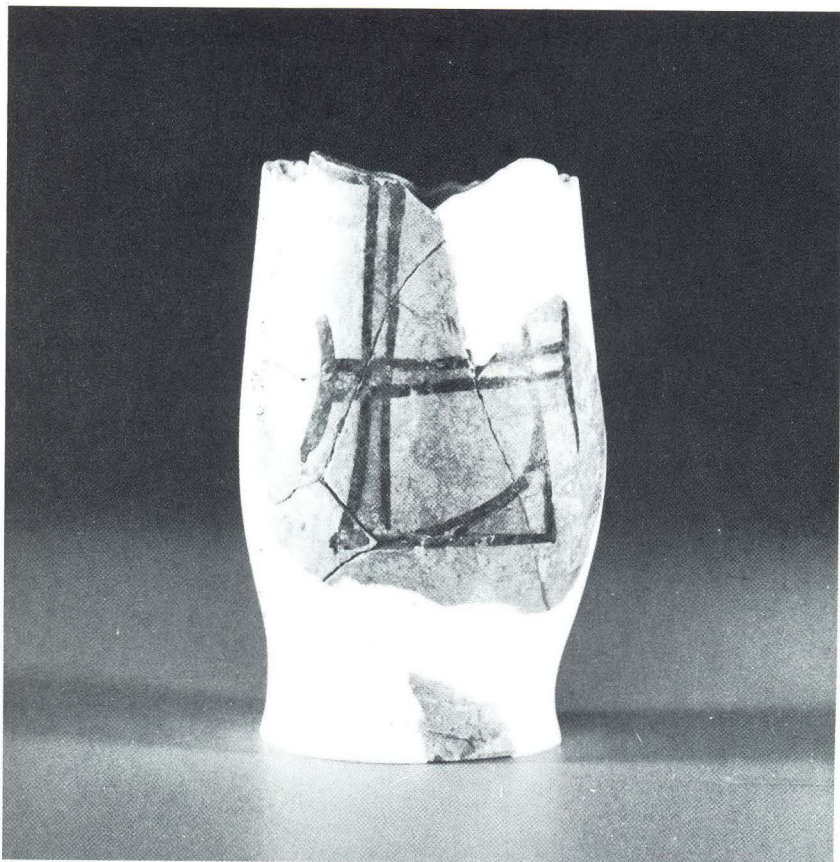
⁷ L. Bertacchi i drugi, *Ceramiche dal XIV al XIX secolo dagli scavi archeologici di Aquileia*, Aquileia 1977., 32, 65.

Bribir-Dol, ulomci "zeleno-smeđeg" stila sa stiliziranim zoomornim motivima, 1. pol. 14. st.

Bribir-Dol, ulomci "zeleno-smeđeg" stila sa stiliziranim biljnim motivima, 1. pol. 14. st.

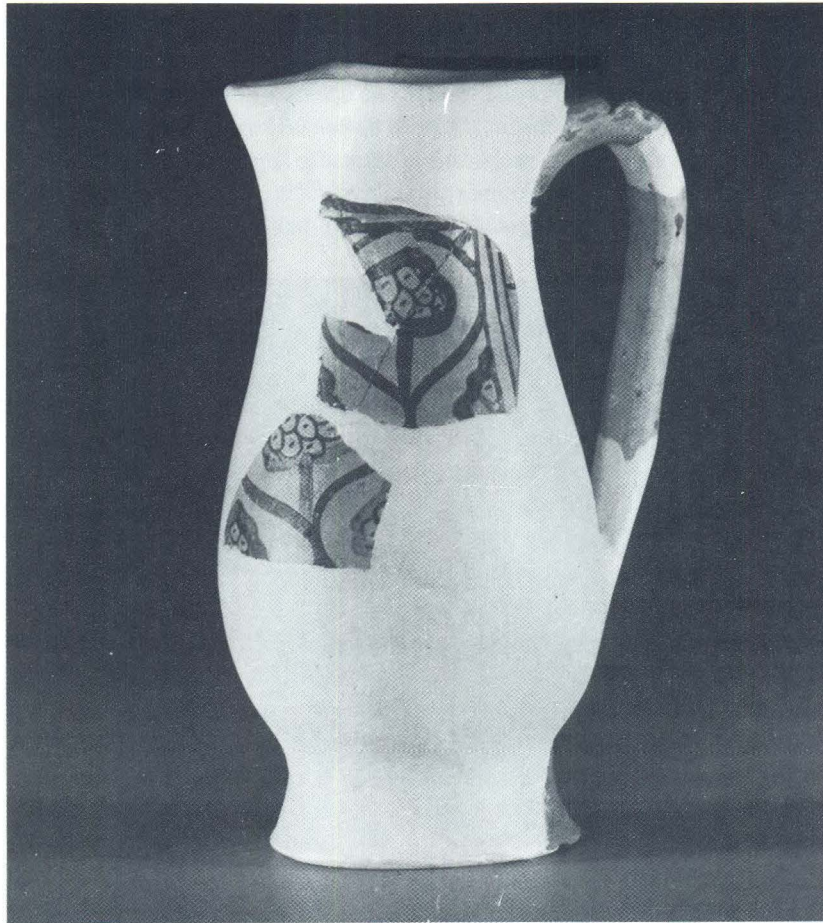
Bribir-Dol, djelomično rekonstruirani vrč s ostatkom slikanog zeleno-smeđeg monograma (FL?), 1. pol. i sredina 14. st.

rističnih za tipologiju i stil standardne arhajske majolike ravenatskih radionica, a prati se tijekom 14. stoljeća do prvih desetljeća 15. stoljeća kada se izrada takvih serija već napušta.

Čini se da još jedan importirani primjerak arhajske majolike, nađen u krugu franjevačkog samostana na Dolu, predstavlja specifikum produkcije sjevernojadranskih manufakturna, poglavito Ravenne i Riminija, a može se pretpostaviti i Venecije oko sredine 14. stoljeća.⁸

Riječ je o ulomcima i rekonstruiranom trilobnom vrču, s parcijalnim izvornim plaštem i zeleno (zelenoplavo) oslikanim stiliziranim srcolikim listićima ispunjenim točkicama koji se doimaju poput stiliziranih motiva ljuskastog lista. Valja pripomenuti da su tipovi vrčeva oslikani poput opisanog rekonstruiranog bribirskog primjerka i sporadičnih fragmenata iz franjevačkog samostana na Dolu svojedobno tumačeni od talijanskih autora čak kao rjeđi

⁸ Isti, o. c., 165.

Bribir-Dol, rekonstruirani vrč sa stiliziranim biljnim ukrasom (motiv ljuskastog lista),
1. pol. i sredina 14. st.

primjerci majolike trecenta na tlu sjeverne Italije.⁹ Da je i u prethodnom slučaju doista riječ o reprezentativnom primjerku trecentističkog keramičkog posuđa sjeverne Italije, najzornije ilustrira sačuvani likovni prikaz vrča srodnog bribirskom na fresci u refektoriju opatije u Pompozi, i to u segmentu višedjelne kompozicije koja prikazuje Večeru sv. Guida.¹⁰ Tu je autor, jamačno majstor Giottova slikarskog kruga, u kompoziciji s garniturom stolnog pribora našao mjesto i za detalj s vrčem, u kojem se lako prepoznaje primjerak koji je nekada stajao u gotovo istovjetnom ambijentu franjevačkog samostana na Dolu.

U bribirskom inventaru arhajske majolike, u nešto manjem broju, javljaju se tzv. srednjotalijanske inačice arhajskog majoličkog posuđa. U odnosu na produkciju u sjever-

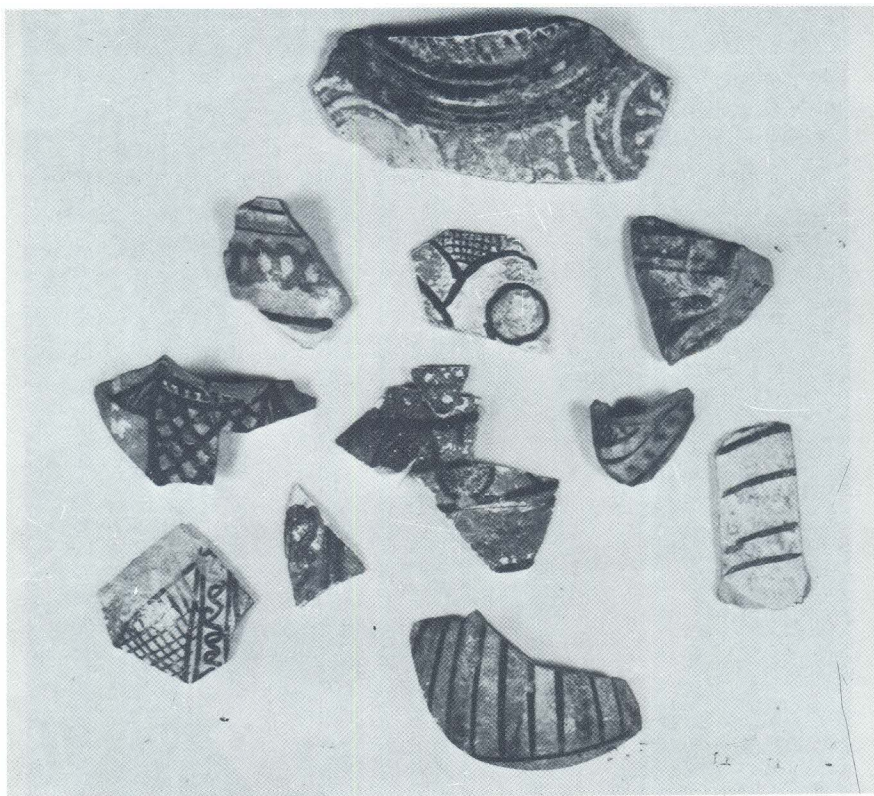
⁹ *M. Salmi*, *L'Abbazia di Pomposa*, Roma 1936., 163.

¹⁰ *Isti*, o. c., 158, fig. 283, Tab. XXVII; 163.

nim regijama Italije, ta skupina iskazuje ponešto drukčija svojstva, a najizrazitija su u različitosti oblika, dok likovni izraz i tehnički postupak glaziranja pokazuju niz zajedničkih elemenata u obim skupinama. Premda se dugo ova tipološko-stilska grupa poistovjećivala sa standardnom arhajskom majolikom, stanovite posebnosti koje se očituju u fakturi izrazito blijedožute boje, morfološkim osobinama te dekoracije koja sve više napušta oblik figuralnog ukrašavanja, težeći apstraktnim stilizacijama. Očito je da se radi o zasebnoj vrsti arhajske majolike sa središtem produkcije u srednjoj Italiji i vodećim središtem u um-

Prikaz vrča sa slikanim biljnim stilizacijama na fresci iz opatije u Pomposi (sjev. Italija)

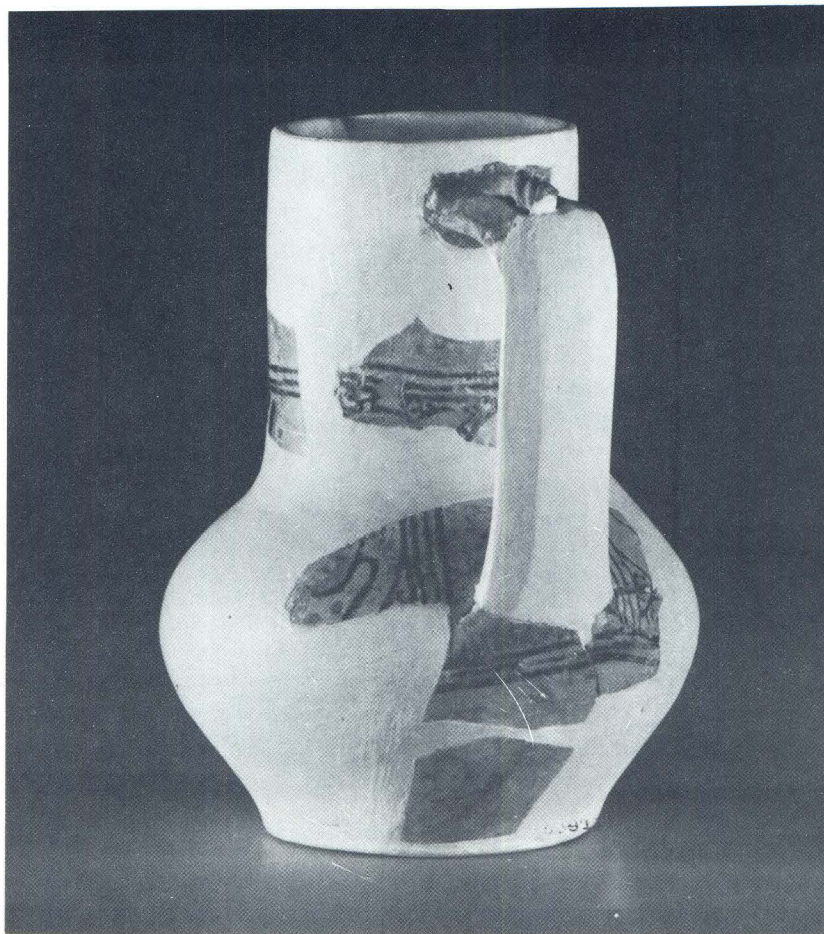
Bribir-Dol, ulomci arhajske majolike umbrijsko-toskanskog kruga, 2. pol. 14. - 1. pol. 15. st.

brijskom gradu Orvietu. Keramički ostaci te grupe na bribirskom nalazištu najbliži su stilu umbrijsko-toskanskog kruga premda su slične inačice zastupljene također u repertoaru arhajske majolike s provenijencijom na tlu Romagne.¹¹ Bribirski nalazi te grupe uglavnom se vremenski vežu uz razdoblje od druge pol. 14. do prvih desetljeća 15. stoljeća. Unutar navedene grupe mogu se raspoznati elementi koji ukazuju na uporabu arhajske majolike Orvieto i Todi tipa s karakterističnim tzv. pelikanskim izlivnikom.¹² Takvi primjerci iz prve pol. 15. stoljeća sačuvani su i u kasnosrednjovjekovnim slojevima unutar franjevačkog samostana na Dolu. Istoj grupi pripada i ulomak sa sačuvanom plastično oblikovanom aplikacijom kao preostatak većeg vrča s reljefnim dodacima na vanjskom plaštu kakvi su se izrađivali u manufakturama Orvieta i Viterba u kasnijim razdobljima 14. do druge pol. 15. stoljeća.¹³

¹¹ *M. Bellini-G. Conti*, o. c. 48-54; *D. Whitehouse*, *Excavation and Survey at Tuscania, 1972.*, A Preliminary Report, Papers of British School at Rome (PBSR), vol. XL, London 1972., 222, fig. 10; *N. Lecuyer*, *Indagine archeologica in Sabina: Montagliano; Da Casale a Castrum (sec. IX-XV)*. *Archeologia Medievale* XVIII, 1991., 516-518, fig. 26.

¹² *M. Bellini-G. Conti*, o. c. 47, 49-50; *D. Whitehouse*, o. c., fig. 10; *Medieval glazed pottery of Lazio*. PBSR vol. XXXV (n. s. XXII) London 1967.

¹³ *M. Bellini-G. Conti*, o. c., 50-54.

Bribir-Dol, rekonstruirani vrč srednjotalijanske provenijencije, 2. pol. 14. - 1. pol. 15. st.

“Zeleno-smeđi” stil u tipologiji posuda standardne arhajske majolike na tlu sjeverne Italije prevladava među slikanom keramikom do sredine, odnosno druge pol. 14. stoljeća, u kojem se razdoblju zeleni ukras sve više zamjenjuje plavim. Tako se javlja jedan od najpopularnijih derivata “plavo-smeđeg” stila, tzv. *plava arhajska majolika*. Grupa je velikim dijelom usmjerena na Toskanu, ali u proizvodnji također prednjače pokrajine Romagna i Marche. Unutar navedene vrste javljaju se određene podvrste u kolorističkoj kombinaciji zelenog, plavog i smeđeg, što je većinom specifičnost produkcije u pokrajini Marche.

Na Bribiru je ta vrsta u počecima, čini se, sinkrona arhajskoj majolici prethodne skupine s provenijencijom na tlu središnje Italije, te se velikim dijelom obje paralelno rabe u srednjovjekovnom prostoru bribirskog naselja od sredine 14. sve do 15. stoljeća. Karakteristična je za ovu vrstu keramike dekoracija plavo slikanih biljnih motiva i sličnih apstraktnih stilizacija, što nam prezentira i ukras na dva rekonstruirana vrča s najvjerojatni-

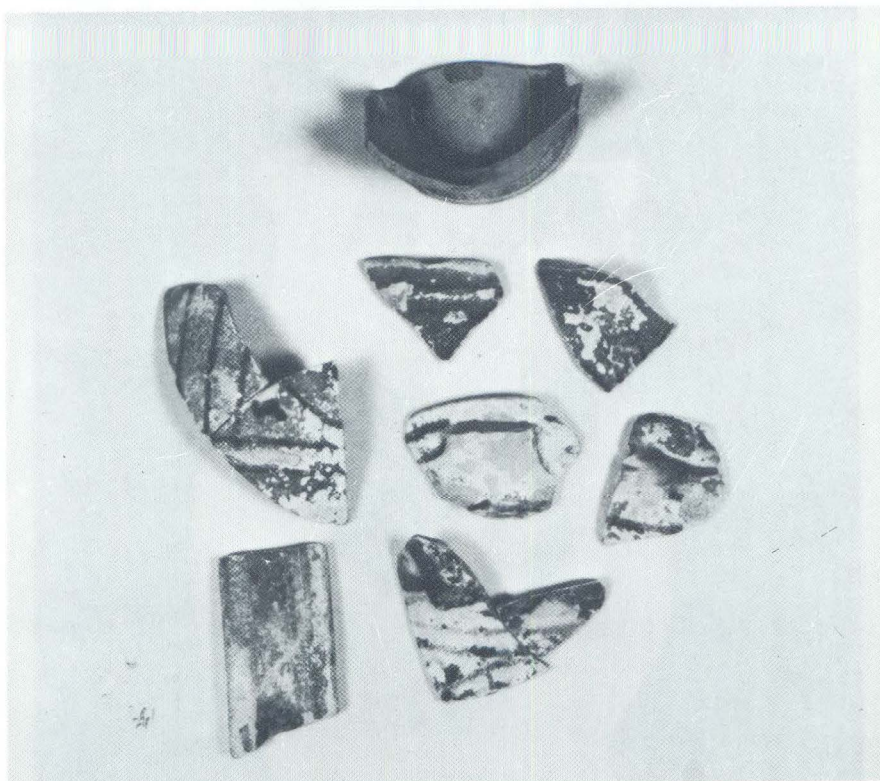

Bribir-Dol, rekonstruirani vrč "plavo-smeđeg" stila s motovom hrastova lista, 1. pol. 15. st.

jim podrijetlom u radionicama Romagne i Marche na kojima se uz spomenuti specifični biljni ukras te prhku fakturu smeđežute gline javljaju i karakteristični trokutasti završeci drške kao tipska odlika vrčeva plave arhajske majolike na prostoru Marche i Romagne.¹⁴

Iz prethodne sistematizacije i tipološko-stilske raščlambe vidljivo je da je bribirski fond arhajske majolike podudaran s bitnim elementima najosnovnijeg kulturnog faciesa koji iskazuje arhajska majolika u matici na tlu sjeverne i srednje Italije. Očigledno je, međutim, da u ovom trenutku građu sa srednjovjekovnog bribirskog nalazišta možemo promatrati jedino u okvirnim relacijama, što znači u odnosu na njezine analogije s užim provenijencijskim krugom te pravcima distribucije i plasmanom produkcije pojedinih regionalnih grupa, poglavito Romagne, Marche, Venecije te Umbrije na prostoru sjevernodalmatinskog zaleđa. To je provedeno bez čvršćeg vezivanja bribirskih primjeraka uz

¹⁴ G. Gardelli, o. c., 58, 62, 66, 78.

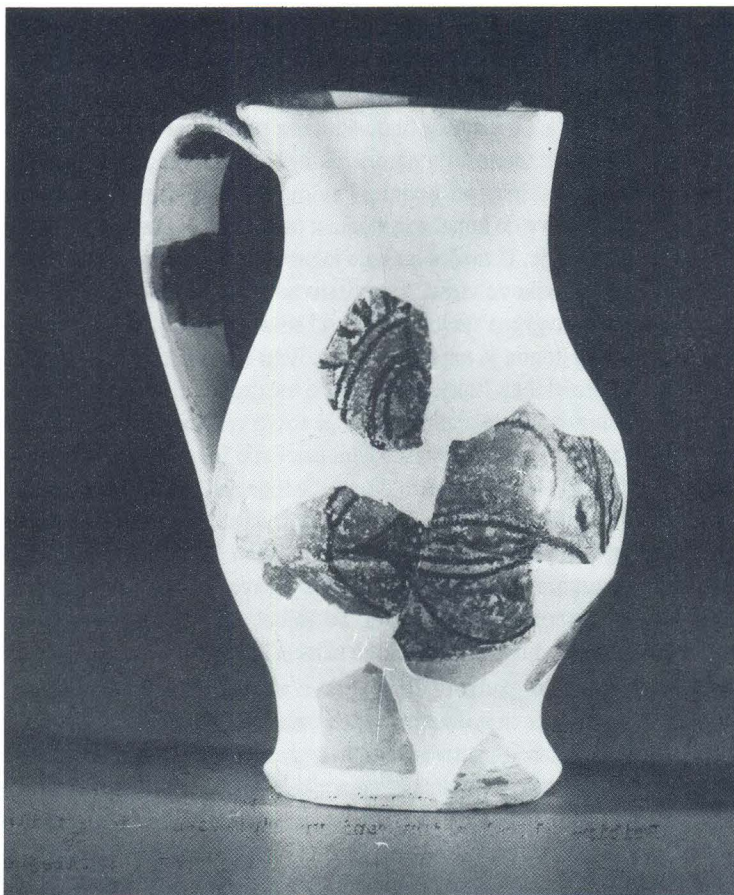

Bribir-Dol, ulomci plave arhajske majolike, 2. pol. 14. - sredina 15. st.

sasvim definirane serije proizašle iz jednog utvrđenog radioničkog punkta, što je za sada gotovo i nemoguće, pošto se na sadašnjem stupnju poznavanja problematike takvim atribucijama teško priklanjaju i veoma dobri poznavaoци arhajske majolike u njezinoj matici.

Pojava arhajske majolike u zbiru bibriskog arheološko-povijesnog nasljeđa nedvojbeno je rezultat društvenog i gospodarskog života grada te njegova mjesta i uloge u kontekstu mnogobrojnih zbivanja na hrvatskoj političkoj sceni tijekom kasnog srednjeg vijeka. Prihvatanje popularnih keramičkih oblika, posebice onih iz doba talijanskog trecenta u ambijentu bibriskih srednjovjekovnih zdanja, svakako je odraz izuzetno visokog stupnja kulturnog oblikovanja bibriskog naselja u jednoipostoljetnom rasponu tijekom 14. i prvoj polovini 15. stoljeća. Time se potvrdila samo jedna dimenzija mnogo šire lepeze u primanju niza sličnih kulturnih dostignuća prekomorskog jadranskog kruga u umjetnosti i zanatstvu na tlu dalmatinskog priobalja i njegova ruralnog zaleđa. U razdoblju, kada u feudalnom okruženju stolnoga grada hrvatskih velmoža Šubića i franjevačkih redovnika gotika već ostavlja svoja puna i monumentalna ostvarenja u crkvenom graditeljstvu i skulpturi,¹⁵

¹⁵ S. Gunjača, Nalaz srednjovjekovnih arhitektura na Bribiru, Starohrvatska prosvjeta III, 10, Zagreb 1968., 235-242; T. Burić, Arhitektura i skulptura, Katalog izložbe "Bribir u srednjem vijeku", Split 1987., 28-41.

Bribir-Dol, rekonstruirani vrč "plavo-smeđeg" stila sa stiliziranim cvjetom perunike, 1. pol. i sredina 15. st.

arhajska majolika postaje sastavni dio tog kulturnog kompleksa kao materijalni ekvivalent blistave političke moći banova Šubića Bribirskih i pokazatelj visoke civilizacijske razine koju je srednjovjekovni Bribir dosegao u to doba.

U okruženju u kojem izrasta, s rezidencijalnim Šubićevim zdanjima i franjevačkim samostanom uz baziliku sv. Marije, stvaraju se svi potrebni preduvjeti da ulaskom u materijalno raskošnije kućne inventare bribirskih feudalaca i samostanskog refektorija, kvalitetne izrađevine talijanske gotičke produkcije nađu svoje prave korisnike.

Arhajska majolika na bribirskom nalazištu velikim dijelom koincidira upravo sa svojevrsnim apogejom koji doživljavaju knezovi i banovi roda Šubića Bribirskih u prvoj polovini 14. stoljeća. To je vrijeme u kojem od 1290. godine počinje nagli uspon bana Pavla I. i njegove braće, Jurja I. i Mladena I., u kojem Bribirci dosižu svoju najsnažniju političku i gospodarsku moć. Postaju snaga i na jadranskoj obali u doba kada Pavao I.

sjeda na bansku stolicu, a brat mu Juraj dobiva kneštvo u dalmatinskim gradovima.¹⁶

Takvo tijesno vezivanje bibrirskih velikaša s dalmatinskim komunama bit će od izuzetne važnosti u profiliranju kulturne slike Bribira. Dalmatinski gradovi i tada se potvrđuju kao epicentri kulturne radijacije i transmisijski punktovi za raznovrsni trgovački import, te svojevrsna sabirališta stilskih tendencija na pravcu njihova daljnjeg prosljeđivanja prema ruralnoj unutrašnjosti. Bibrirski nasljednici Pavlova banskog trona pokušali su održati stečenu političku premoć sve do konačnog sloma u času dolaska Ludovika I. Anžuvince na hrvatsko-ugarsko prijestolje. U razdoblju koje je proteklo od vremena banovanja Pavla I. do prvih desetljeća Ludovikove vlasti, kvantitativno je najobimnija skupina standardne arhajske majolike, točnije grupa “zeleno-smeđeg” stila. Njezina izuzetna zastupljenosti u bibrirskim nalazima analogna je najvećem intenzitetu u produkciji standardne arhajske majolike na tlu sjeveroistočne Italije, a posebice njezinim jadranskim “bottegama”. U odnosu na spomenuto nije zaostajala ni afirmacija takve vrste arhajske majolike na izvanjskom tržištu, navlastito sjevernodalmatinskom priobalju i najbližoj unutrašnjosti, primjerice u krugu korisnika uokolo hrvatskih dinasta Šubića na Bribiru. Međutim, sveukupna pronađena arhajska majolika na Bribiru jasno pokazuje da se dotok i upotreba izrađevina iz velike grupe “arhajskih majolika” ne prekida silaskom Šubića Bibrirskih s hrvatske političke scene i nastupom anžuvinskog doba već je, sve do sredine 15. stojeća, i dalje aktualna u inventaru kasnofeudalnog Bribira. To najbolje dokumentiraju ostaci posuda iz skupine tzv. plave arhajske majolike i njezinih stilskih inačica.

Zanimljivo je također podvući da je upravo najveći broj standardne, ali i ostalih prezentiranih vrsta arhajske majolike potvrđen nalazima u prostorijama samostanskog kompleksa, što umnogome rekonstruira sliku inventara onodobne samostanske blagavaonice i ostalog stambenog prostora bibrirskih redovnika. Činjenica koja sasvim odgovara vremenu i okolnostima u kojima se oko 1327. godine osniva i gradi franjevački samostan,¹⁷ a istodobno koincidira s razdobljem u kojem se proizvodnja majoličkog posuđa standardnog stila približava svojoj optimalnoj fazi, dosižući iznimnu tržišnu popularnost. Može se pretpostaviti da su nešto većoj potražnji i uporabi takve vrste slikarskog posuđa pogodovali također kontakti koje su bibrirski samostanci “provinciae Dalmatiae sancti Hieronymi” ostvarivali s franjevačkom maticom, a posebice Assisijem, gradom koji se već zarana razvio u jedan od vodećih hodočasničkih punktova, ali i veoma angažirani manufakturni centar u izradi arhajske majolike.

U prilici kada na osnovi materijalnih arheoloških isječaka slažemo kulturnu sliku srednjovjekovnog Bribira, možemo biti sigurni da kroz relikte arhajske majolike evociramo vrijeme najvećeg civilizacijskog dometa tog našeg “hrvatskog Iliona” u najsajnijem dobu njegovih feudalnih gospodara i banova Šubića Bibrirskih. Arhajska majolika, o kojoj je ovdje bilo riječi, dio je onog istog kulturnog i vremenskog konteksta koji je u materijalnoj kulturi kasnog srednjeg vijeka na Bribiru ostavio već prepoznatljivu arheološku baštinu: bilo da je riječ o onoj koja prati otkrivanje bibrirskih kasnosrednjovjekovnih nekropola s osebnim nalazima trecentističkih oblika trojagodnih naušnica, gotičkih mačeva i ostruga,

¹⁶ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., 407-450.

¹⁷ A. J. Matinić, *Franjevački počeci u Zadru*, Samostan sv. Frane u Zadru, Zadar 1980., 15-16.

venecijanskih bradavičastih i kaneliranih čaša, ili o monumentalnoj arhitekturi i čistoj gotičkoj plastici Sv. Marije i Sv. Ivana. Sva ta materijalna vrela zajednički ispisuju povijest Bribiraca i njihova grada na Bribirskoj glavici.

Ove retke posvećujem djelu akademika Krune Prijatelja koji je u prigodnom slovu, otvarajući izložbu "Bribir u srednjem vijeku" u Muzeju hrvatskih arheoloških spomeika u Splitu 1987. godine, i sam znao osjetiti to jedinstveno bilo Šubićeva grada.

ON ARCHAIC MAIOLICA IN MEDIAEVAL BRIBIR

Vedrana Delonga

A large collection of archaic maiolica was yielded by archaeological excavations at Bribir (ancient town Varvaria, Mediaeval Bribir), situated on Bribirska glavica near Skradin in the central Adriatic hinterland. Most pieces were found in the Franciscan monastery near St. Mary's Church at Dol and in some town quarters that belonged to the masters of Bribir - the Croatian princes and governors from the Šubić family and their feudal circle. The remains of archaic maiolica belong to the oldest group of painted glazed pottery found in Mediaeval archaeological strata. This ceramics was imported from the east and central Italian workshops. Entire series of north pottery were produced in workshops on the western Adriatic coast, in Romagna, Marche and Venice. It was mostly luxurious, glazed table ware of the Italian trecento intended for a narrow circle of religious and worldly feudalists. The pottery finds from Mediaeval Bribir belong to several groups. Most numerous is the group of the standard archaic maiolica of the north Italian origin, of the so-called "green-brown" style. It was frequent in the Bribir strata of the first half of the 14th century but only sporadic in the second half of the same century. Archaic maiolica from the territory of central Italy was less frequent than that from the north Italian "bottegas". It dates from the second half of the 14th century and the first decades of the 15th centuries. The use of the "green-brown" - style pottery was followed so-called blue archaic maiolica ("blue-brown" style) made of light yellow clay. This pottery is characterized by floral motifs painted in blue, and by triangular ends of the vase handles, which show that it was imported mainly from Romagna and Marche. This use of archaic maiolica is the result of an advanced cultural level at Bribir in the 14th and early 15th centuries. Here resided its centuries-long masters - the Croatian dynasts Šubić of Bribir. Franciscans founded monastery there around 1327. The richest finds of the standard north Italian archaic maiolica coincides with the time when the Šubić family was at the top of their political and economic power. It was the time when Paul I (Pavle) and his brother George (Juraj) were governors.